

Maria Piotrowska

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Intuicja tłumacza w kontekście badań przekładoznawczych

*Cóż bowiem może rozum,
jeśli najpierw nie olśni go intuicja.*
[Motycka, 2005: 228]

Wprowadzenie

Zaczynając dywagacje na temat intuicji, należy uświadomić sobie jeden istotny fakt, który przyczynia się do określenia jej miejsca na terytorium współczesnej nauki: obserwowalnemu i zachodzącemu w sposób niezwykle dynamiczny rozwojowi „nieistniejącej” dyscypliny przekładoznawstwa¹ towarzyszy w wymiarze pragmatycznym stopniowa dehumanizacja tłumaczenia przez szerokie wykorzystanie nowych technologii, w tym przekładu automatycznego (MT). W ciągu ostatnich kilku dekad, czyli od lat 80., które Susan Bassnett [1980] nazwała „dekadą sukcesu przekładoznawstwa”, nauka o przekładzie stała się z jednej strony dziedziną językoznawstwa stosowanego, konsolidując się metodologicznie i terminologicznie, a z drugiej przeniknęła do innych nauk,

¹ Przekładoznawstwo (inaczej określane jako translatoryka lub translatologia) nie figuruje na liście dziedzin i dyscyplin naukowych Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w Polsce, co wyjaśnia następny podrozdział.

tworząc synergiczne i wielodyscyplinarne obszary badawcze typu przekład audiowizualny lub środowiskowy.

W tym kontekście zwrócenie uwagi na tak kontrowersyjne naukowo, a jednak istotne pojęcie, jakim jest intuicja tłumacza, wydaje się zarówno karkołomne, jak i słuszne. Naszym celem jest więc zmierzenie się z paradoksem i pokazanie w sposób racjonalny zjawiska w swojej naturze nieracjonalnego. Żeby tego dokonać, trzeba określić podstawowe pojęcia, którymi się posługujemy.

Podstawy terminologiczne

Studiowane zagadnienie znajduje się w obszarze, w którym operujemy następującymi terminami: badania przekładoznawcze, model (naukowy), modele procesu tłumaczenia, modele kompetencyjne, przekładoznawstwo.

Zastanowienia przede wszystkim wymaga sama nazwa dziedziny: „przekładoznawstwo”. Uświadomienie istniejącego formalnie stanu rzeczy prowadzi do interesujących konstatacji. Klasyfikacja dziedzin i dyscyplin naukowych w Polsce po nowelizacji prawa o szkolnictwie wyższym obowiązuje od 1 października 2011 r. na mocy Rozporządzenia MNiSW z dn. 8 sierpnia 2011 r. (Dziennik Ustaw Nr 179 poz. 1065) w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych². Na podstawie tej systematyki wyróżniony jest obszar nauk humanistycznych, w którym mieści się dziedzina nauk humanistycznych zawierająca m.in. dyscypliny takie jak: (7) językoznawstwo, (8) kulturoznawstwo i (9) literaturoznawstwo.

W stosunku do stanu przed nowelizacją ustawy, czyli przed rokiem 2011, w odniesieniu do interesujących nas dyscyplin nie nastąpiła żadna zmiana. Są to właśnie te dyscypliny, z którymi przekładoznawstwo wykazuje najwięcej zbieżności i którym formalnie podlega. Pytanie dotyczące kontrowersyjnej pozycji przekładoznawstwa: gdzie właściwie i na jakiej podstawie oraz przy jakich założeniach powinno być zaklasyfikowane – czy do językoznawstwa, czy kulturoznawstwa lub

² Internetowy System Aktów Prawnych, [online] <http://isip.sejm.gov.pl/Details-Servlet?id=WDU20111791065> – 23.02. 2016.

literaturoznawstwa, a być może jeszcze do innej nauki, jest niewątpliwie zasadne. Poniekąd – jako przekład specjalistyczny dotyka innych obszarów nauk również ścisłych. Jako akt komunikacji odnosi się do dziedziny nauk społecznych (pkt 7 nauki o poznaniu i komunikacji społecznej, pkt 8 psychologia, pkt 9 socjologia). Czy nie stanowi autonomicznej dyscypliny, transdyscypliny, której ramy tematyczne przekraczają językoznawstwo czy literaturoznawstwo potraktowane odrębnie i w sposób bardziej hermetyczny? Dylematy nadal istnieją – być może w Polsce większe niż w innych krajach europejskich, gdzie *translation studies* funkcjonuje samodzielnie i odrębnie, a bariery formalne zdają się mniejsze.

Mimo wszystkich zastrzeżeń merytorycznych i tych natury zewnętrznej dyscyplinarnej postulujemy, aby uznać przekładoznawstwo za naukę humanistyczną o swoistym, odrębnym charakterze, a w obszarze tej nauki zajmujemy się intuicją.

Intuicja w nauce

W nauce mamy do czynienia z różnymi konceptualizacjami intuicji, która jest szczególnie widoczna w dwóch obszarach naukowych: filozofii i psychologii. O ile domeny filozoficzne nie stanowią podmiotu w tym badaniu, o tyle studiując intuicję w kontekście przekładoznawczym, musimy sięgnąć do badań psychologicznych. Oczywiście nie mamy możliwości wniknięcia głębiej w tematykę inferencyjnych i holistycznych typów intuicji [zob. Sinclair, ed. 2011] lub definiowania jej w sposób bardziej precyzyjny ani w analizę mechanizmów aktywowania zachowań i myślenia intuicyjnego; niemniej jednak wiedza psychologiczna jest postawą przekładoznawczych rozważań o intuicji.

Intuicję można potraktować jako zdolność umysłu do rozwiązywania problemów poza sferą świadomości i racjonalnego myślenia; albo inaczej „spontaniczne przecucie” lub iluminację. Kwestią do dyskusji jest na pewno pytanie, czy da się racjonalnie tłumaczyć intuicyjne przecucia. Aktywacja sieci semantycznych w mózgu w procesie rozwiązywania problemów może się odbywać poza udziałem świadomości. Intuicyjne rozwiązania to tzw. „ośnienia”. Powszechnie uważa się, że intuicyjność przekłada się na kreatywność w ludzkim zachowaniu

intelektualnym, a eksperymentalne badania nad intuicją to stanowisko potwierdzają [zob. Balas, 2001; Szreder, 2015]. W procesach twórczych jest element nieświadomych albo przedświadomych operacji mentalnych. Wydaje się, że intuicyjny styl badawczy ma związek z potencjałem twórczym, co ma szczególne implikacje dla przekładu.

Etymologia pojęcia ‘intuicja’ sięga łacińskiego *intueri*, co oznacza ‘przyglądać się’, ‘obserwować’; średniowieczne łacińskie *intuitio* to ‘podszept’, ‘wejrzenie’, ‘przeczuć’. Intuicja w sieci relacji semantycznych posiada mnóstwo odniesień zarówno angielskich³, jak i polskich⁴. Synonimami intuicji mogą być: iluminacja, kreatywne myślenie, inkubacja lub wgląd.

Intuicja, funkcjonująca jako termin językoznawczy, pojawia się w słownikach językowych, np.: *An encyclopedic dictionary of language and languages* lub *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. W *Encyklopedii językoznawstwa ogólnego* w zawężeniu znaczeniowym intuicja określana jest jako umiejętność oceny takich aspektów języka, jak gramatyczność czy poprawność, którą posiada każdy rodzimy użytkownik języka. Intuicja to: „znajomość języka charakteryzująca każdego spośród jego użytkowników i pozwalająca mu wydawać opinię o takich aspektach wypowiedzi, jak ich poprawność (gramatyczność) czy niepoprawność (niegramatyczność), sensowność i nonsensowność, synonimiczność, parafrazowalność” [Polański, red. 1999]. Ta definicja intuicji jest bardzo przydatna w przekładoznawstwie stosowanym, zarówno w samym praktycznym tłumaczeniu, jak i ocenie jakości przekładu.

Intuicja a przekład

Intuicja często bywa uzasadnieniem wyboru ekwiwalentów, a także sądów i opinii tłumaczeniowych formułowanych tak jak w poniższych dwóch cytatach:

[...] Problem z interpretacją estetyki Pounda zaczyna się tutaj; czy mówił o intuicji, zgadując pierwotną intencję autora, czy o czymś innym? [Gentzler, 1993: 24];

³ [online] <http://www.thesaurus.com/browse/intuition> – 25.02.2016.

⁴ [online] <http://synonym.net/synonym/intuicja> – 25.02.2016.

[...] Tłumacz podejmuje zawsze doświadczenie z własnym językiem, w oparciu o intuicję, wrażliwość na subtelności językowe, i także w oparciu o trzy czynniki, które za A. Bermanem, przypomina Oustinoff [2003: 64]. Są to pozycja tłumacza, jego projekt tłumaczenia i jego horyzont [Dąbska-Prokop, 2012: 21].

Intuicja w odniesieniu do przekładu jako sztuki ma wielowiekową historię i właśnie ta strefa między sztuką a nauką jest obszarem odwiecznych dylematów badaczy przekładu, którzy od wieków toczą debatę między naukowym charakterem tłumaczenia a artyzmem. Pytania typu: Czy tłumaczenie jest rzemiosłem? Działaniem odtwórczym? Kreacją? Nauką? Umiejętnością językową? Aktem komunikacji? – zaprzętały uwagę studiujących przekład przez wiele stuleci. Niektórymi z tych dylematów przekładoznawstwo już się zajęło i próbowało dokonać rozstrzygnięć pojęciowych i znaczeniowych, do innych – nadal pozostających w sferze wątpliwości, moim zdaniem, przyczynia się właśnie między innymi ulotny i umykający naukowej obserwacji koncept intuicji. Intuicja jest tym elementem, który zaburza racjonalne, systematyczne i systemowe podejście do tłumaczenia *per se* i do zagadnienia kompetencji tłumacza w szczególności.

Intuicja jako termin przekładoznawczy

Intuicja, mając wątpliwy status terminologiczny, schodzi na boczny tor oglądu naukowego. Pomimo istniejących definicji językoznawczych można mieć wątpliwości, czy w ogóle jest pojęciem naukowym. Czy można ją w takim razie uznać za pojęcie i termin przekładoznawczy? Wątpliwości te uzasadnia brak jej występowania w następujących słownikach i encyklopediach przekładoznawczych:

- 1993, *Tezaurus terminologii translatorskiej*, Lukszyn, J. (red.), PWN, Warszawa.
- 1997, *Dictionary of translation studies*, Shuttleworth, M., Cowie, M. (eds.), St. Jerome Publishing, Manchester, UK.
- 1998/2003/2011, *Routledge encyclopedia of translation studies*, Baker, M. (ed.), Routledge, London–New York.
- 1999, *Translation terminology*, Delisle, J., Lee-Jahnke, H., Cormier, M. (eds.) John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia.

- 2000, *Mała encyklopedia przekładoznawstwa*, Dąbska-Prokop, U. (red.), Wyd. WSJOiE, Częstochowa.
- 2004, *Terminologia tłumaczenia*, Tomasziewicz, T. (tłum. i adaptacja), Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- 2004, Sin-wai, C., *A dictionary of translation technology*, The Chinese University Press, Hong Kong.
- 2009, *Key terms in translation studies*, Palumbo, G. (ed.), Continuum, London–New York.
- 2010, *Nowa encyklopedia przekładoznawstwa*, Dąbska-Prokop, U., Wydawnictwo Wyższej Szkoły Umiejętności, Kielce.

Pojęcie intuicji nie występuje także w przekrojowych lub podręcznikowych opracowaniach przekładoznawczych typu: *Podstawy przekładoznawstwa. Od teorii do praktyki* Jerzego Pieńkosa [1997/2003] lub *Współczesne tendencje przekładoznawcze* Alicji Pisarskiej i Teresy Tomasziewicz [1988], *Teaching and researching translation* Basila Hatima [2001] lub *Introducing translation studies. Theories and applications* Jeremy'ego Mundaya [2001] ani w kluczowych pracach teoretyków przekładu⁵. Być może więc intuicja nie powinna być klasyfikowana jako termin przekładoznawczy, a jedynie intrygujące zjawisko, skoro nie występuje w istniejących źródłach bibliograficznych tej dziedziny. Przyjrzyjmy się jej w kontekście badań przekładoznawczych.

Modele kompetencyjne w kontekście badań przekładoznawczych

Pojęcie badań przekładoznawczych jest zasadniczo nieostre. Najczęściej używamy sformułowań: „badania przekładowe” lub „badania przekładoznawcze” z uwzględnieniem różnicy znaczeniowej między nimi; „studia nad przekładem” lub „badania nad przekładem”. Według mojej wiedzy nie ma na dziś przeglądowych opracowań metodologii badań przekładoznawczych, z wyjątkiem kilku syntez w opublikowanych

⁵ Przykładowo indeks przedmiotowy w monografii Toury'ego [1995] pt. *Descriptive translation studies and beyond* tworzącej podwaliny przekładoznawstwa opisowego zawiera hasła dotyczące procesu decyzyjnego, ale nie zawiera terminu „intuicja”.

podręcznikach, chociaż sporo takich badań jest wykonywanych, o czym świadczy liczba publikacji dotyczących przekładu w różnorodnych jego aspektach.

Na tle kilku wybranych modeli badań przekładoznawczych, ze szczególnym rozważeniem znanych modeli kompetencyjnych, przyjrzymy się występowaniu i interpretacji pojęcia intuicji tłumacza. Modele takie zaproponowane na przestrzeni 20 lat w początkowym, silnie językoznawczym okresie przekładoznawstwa [Nida, Taber, 1969; Ladmiral, 1979; Kielar, 1988; Pisarska, Tomaszewicz, 1998⁶] przedstawiają proces tłumaczenia jako proces linearny, w którym pojawiają się fazy albo etapy – hermeneutycznie zobiektywizowane. Linearność jest początkowo dużym problemem w tych modelach, ponieważ próbują one odtworzyć jedno- lub dwuwymiarowo niezwykle skomplikowaną, złożoną i kompleksową rzeczywistość aktów tłumaczeniowych. Takie obrazowanie nie jest wyłącznie ograniczeniem technicznym, ale także poniekąd koncepcyjnym. W wielu źródłach proces tłumaczenia jest traktowany jako sekwencja następujących po sobie kroków lub faz: analizy, transferu, restrukturyzacji, albo nazywanych inaczej: zrozumienia, dewerbalizacji, reekspresji. Dwu- lub trój etapowy proces czytania (absorbacji/interpretacji) tekstu oryginalnego, a następnie tworzenia tekstu docelowego ukazywany jest liniowo. W opisie kreatywnego procesu rozwiązywania problemów w kontekście badań psycholingwistycznych pojawiają się stadia:

- (1) przygotowanie (zbieranie informacji);
- (2) inkubacja (nieświadome operacje mentalne);
- (3) iluminacja (rozwiązanie problemu);
- (4) ewaluacja/weryfikacja (korekta i sprawdzanie rozwiązań).

Podobnie jest z modelami kompetencyjnymi, w których pojęcie kompetencji tłumacza ewoluowało w ciągu ostatnich kilku dekad – od tradycyjnych ujęć językoznawczych do transferowalnych i emergentnych modeli Kiraly'ego [2016], niemniej jednak w tych wcześniejszych statyczność wbudowana w modele utrudniała rozumienie rzeczywistej natury kompetencji.

⁶ Do tych powszechnie znanych, jak również modeli kompetencyjnych wymienionych w następnej części artykułu nie ma dokładnych odniesień bibliograficznych, aby uniknąć nadmiernego rozbudowania bibliografii.

Począwszy od rozumienia kompetencji tłumaczeniowej jako kompetencji językowej (receptywnej w języku A i produktywnej w języku B), poprzez generatywne korzenie rozumienia kompetencji i analizy wrodzonej zdolności tłumaczenia względem umiejętności nabytej, dywagacje nad kompetencją zmierzały w kierunku coraz bardziej dynamicznego jej ukazania z uwzględnieniem wielorakiej natury samego zjawiska tłumaczenia i złożoności struktur psychologiczno-socjologicznych wpływających na kształtowanie kompetencji.

W pierwszych i historycznie ważnych modelach kompetencyjnych [Fedorov, 1953/2002; Wojtasiewicz, 1957; Vinay, Darbelnet, 1958; Wilss, 1976; Nord, 1991; Bell, 1991; Toury, 1995; Gile, 1995; Kussmaul, 1995; Neubert, 2000] baza kompetencji językowej rozbudowywana była o dodatkowe umiejętności, wiedzę i kompetencje. Współczesne modele kompetencji tłumacza [model PACTE, 2000-2012; Kelly, 2005; EMT, 2009; TransComp, 2009] to głównie modele holistyczne i wielokomponentowe. Interesującą koncepcję kompetencji minimalistycznej przedstawił w 2003 r. Anthony Pym. Najbardziej współczesnym opracowaniem tematu zajął się Don Kiraly w swojej ostatniej publikacji z 2016 r., która jest odejściem od poprzednich modeli transferalnych i socjokonstruktywnych [np. Kiraly, 1995].

Jednak nawet najbardziej zwięzłe i przeglądowe ukazanie rozwoju teoretycznych rozważań na temat kompetencji tłumacza pozwala dostrzec, jakie miejsce zajmuje w nich intuicja, a bazując na kilku wybranych, acz istotnych z przekładoznawczego punktu widzenia publikacjach, możemy stwierdzić, iż nie jest ona pojęciem prominentnym.

Intuicja w badaniach przekładoznawczych

W latach 80. i 90. ubiegłego wieku pojawiły się analizy dwutorowego przebiegu procesu tłumaczenia, na przykład Wilss [1996] mówi o subiektywnych i obiektywnych zachowaniach tłumacza. Te pierwsze są intuicyjne i mogą być wywołane pojawiającym się nowym problemem w tłumaczeniu. Dla Robinsona [1991] tłumaczenie jest procesem intuicyjnego reagowania, wręcz mówi o reakcjach somatycznych w komunikacji. W rozumieniu Kussmaula [1995] twórcze myślenie łączy się z emocjami. Jak pisze Wilss [1996: 37] – tłumacze często w swoim

działaniu odchodzą od racjonalnie uzasadnionych wyborów w akcie tłumaczenia. Mechanizmy intuicyjne nie są do końca przebadane, ale Wilss twierdził, że intuicja jest kognitywna oraz wpływa na sądy i proces decyzyjny. W minimalistycznym modelu Pyma z 2003 r. jest potencjalnie miejsce na intuicję, ale nie ma o niej mowy. Kompetencja strategiczna, kluczowa we wspomnianych modelach wielokomponentowych kompetencji tłumacza, nie zawiera elementów intuicyjnego myślenia. Podsumowując powyższe spostrzeżenia, w analizie procesu tłumaczeniowego jako procesu decyzyjnego miejsce intuicji jest raczej poślednie, ze względu na wielkie znaczenie racjonalnych zachowań językowych poddawanych analizie.

Opierając się na dualistycznych modelach myślenia w psychologii, na podstawie których uznajemy, że mózg ludzki funkcjonuje w trybie świadomym oraz pozaświadomym, co wykorzystują psychologia poznawcza i psychologia uczenia się, a także studia nad pamięcią, rozumowaniem i procesem decyzyjnym, możemy dojść do pewnej akceptacji tej dwuwymiarowości również w nauce o przekładzie. W badaniach psycholingwistycznych prowadzonych nad przekładem od lat 90. obserwowano dwa typy procesowania: strategiczne (świadome rozpoznawanie problemów i włączanie się tłumacza w proces nierutynowego ich rozwiązywania) oraz niestrategiczne (płynny, intuicyjny transfer komunikatu z języka A na język B). Już Hönig [1990: 153 i n.] określał dualizm kognicji i intuicji w słowach „an interplay between cognition and intuition”.

Autorzy w różny sposób określali te fazy, podkreślając czynnik różniący, i tylko u Kiraly’ego występuje zwerbalizowanie intuicyjnego myślenia:

automatyczne	–	nieautomatyczne	[Krings, 1986]
niestrategiczne	–	strategiczne	[Lärscher, 1991]
procesowanie neutralne	–	jednostki uwagi	[Jääskeläinen, 1993]
nieproblemowe	–	problemowe	[Jääskeläinen, 1993; Kussmaul, 1995; Tirkkonen-Condit, 1990]
intuicyjne	–	kontrolowane	[Kiraly, 1995]

Dla uzmysłowienia sobie omawianego dualizmu podajemy binarne zestawienie cech tłumaczenia strategicznego jako procesu decyzyjnego tłumacza oraz tłumaczenia intuicyjnego:

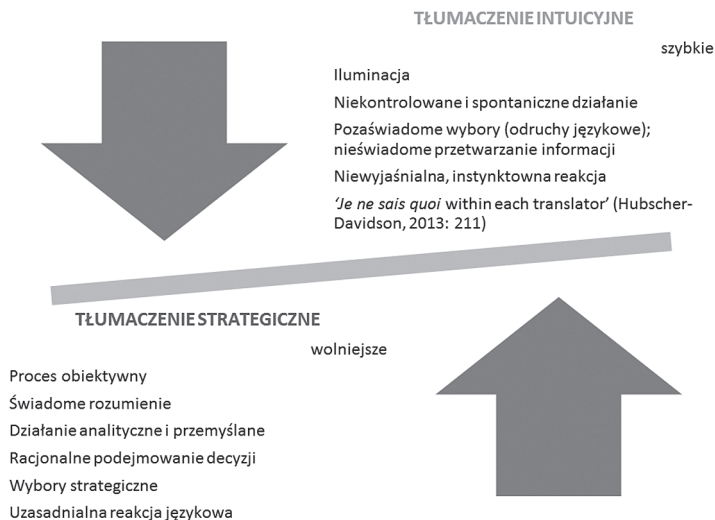

Fig. 1. Dualizm w rozumieniu procesu tłumaczenia (opracowanie własne)

W przekładoznawstwie nastąpiło przesunięcie środka ciężkości od zdolności tłumaczeniowej jako wrodzonego talentu, do świadomego działania decyzyjnego, aczkolwiek wciąż nie jest jasne, co konstytuuje proces decyzyjny tłumacza. Badacze przekładu są na ogół zgodni co do tego, że proces tłumaczenia zawiera elementy kreatywne albo jest w pełni kreacją, również poetycką i artystyczną w przekładzie literackim, niepodlegającą obiektywnej ocenie i racjonalnym rozstrzygnięciom. Wydaje się, że istnieją jakby dwa kierunki procesu badawczego: od i do intuicji. Czy reagujemy intuicyjnie, a potem racjonalizujemy decyzje? Czy uczymy się racjonalizować w procesie strategicznego tłumaczenia, a następnie proces ten automatyzuje się w ciągu pracy zawodowej? Mniej autorefleksji, więcej szybkiego „mechanicznego” tłumaczenia. Ten ostatni model proponował Kiraly [1995: 48-51] w swoim studium pt. *Pathways to translation* na temat intuicji i procesów tłumaczeniowych.

Intuicja postrzegana jest raczej negatywnie w nauce jako pojęcie „irracjonalne i nierzetelne” [Hübscher-Davidson, 2013: 212], mieszczące się w popularnej psychologii emocjonalnej, niemniej jednak

zainteresowanie nią rośnie w ostatnich latach. Hübscher-Davidson w swoim studium nad intuicją próbuje zrozumieć, w jaki sposób można bazować na intuicji, tłumacząc, i czy są czynniki sprzyjające właściwym intuicjom. W tym kontekście warto zadać pytania, na które przekładoznawstwo nie udzieliło jeszcze wyczerpujących odpowiedzi: Czy intuicyjne zachowania tłumaczeniowe mogą być skuteczne? Czy prowadzą do tekstów o lepszej jakości? Czy pierwsza, instynktowna reakcja tłumaczeniowa może być tą najlepszą (na pewno jest najszybszą)? Czy intuicja ma wpływ na proces decyzyjny? Czy intuicja wspiera poczucie pewności siebie? Czy może szkodzić, utwierdzając nas w niewłaściwych decyzjach i wyborach tłumaczeniowych? Jak zintegrować analizę i intuicję?

Podsumowanie

Omówiliśmy temat jakby trochę wstydlivy, ponieważ w poważnych badaniach lingwistycznych nie wypada przecież rozmawiać o elementach wykraczających poza racjonalne, mierzalne i sprawdzalne byty, a intuicja to – jak wiemy – rzecz nienaukowa. Czy badania nad intuicją mogą poszerzyć nasze horyzonty badawcze? Wydaje się, że tak, a te krótkie rozważania prowadzą nas do konstatacji, iż obok czynników racjonalnych w procesie decyzyjnym tłumacza intuicja jest istotnym zjawiskiem w przykładzie i nie powinna być zupełnie ignorowana. Może mieć wpływ na skuteczność w tłumaczeniu i powinna występować w badaniach przekładoznawczych, szczególnie tych empirycznych, których wciąż brakuje.

Procesowanie zadania tłumaczeniowego, przetwarzanie informacji, rozwiązywanie problemów i podejmowanie decyzji – a więc to wszystko, co składa się na pracę tłumacza – wiąże się zarówno z działaniem przemyślanym, analitycznym, racjonalnym, jak i intuicyjnym, pozaświadomym i nie należy tego drugiego komponentu odrzucać. Intuicja bywa zawoalowana w dyskusjach nad kreatywnością w tłumaczeniu, zagadnieniem problematyczności oraz procesem decyzyjnym tłumacza.

Celem zasadniczym przeprowadzonego studium było postawienie pytania i zwrócenie uwagi na intuicję tłumacza. Ogląd zjawiska nadal pozostaje fragmentaryczny i niewyczerpujący. Problemem są

zdecydowanie trudne metody badania intuicji – trudność zawarta jest w samym dostępie do nieświadomych, nieuświadomionych danych. Zasadniczo nie ma wypracowanej metodologii badawczej, a protokoły głośnego myślenia (PGM) zapisują jedynie wyniki działań intuicyjnych, ale nie stanowią ich pełnego obrazu, np. zapisują w sposób chronologiczny kroki mentalne, które takiej chronologii nie posiadają. Nie jest oddana także kompleksowa natura tychże operacji. Hübscher-Davidson postuluje mimo wszystko na rzecz PGM jako przydatnego (jednego z niewielu dostępnych) narzędzia badawczego.

Intuicja, wykraczając poza zasięg naszego rozumowego poznania, jest jednak w jakimś stopniu empirycznie obserwowalna i w takim postrzeganiu pozwala na interesujące analizy procesu tłumaczenia i kompetencji tłumacza.

Zofia Krygowska, światowej sławy matematyk Akademii Pedagogicznej, określiła intuicję jako „nieuświadomioną pamięć doświadczeń” i w tym ujęciu upatrywałabym potencjał dla dydaktyki przekładowej, gdyż pamięć doświadczeń w pewien sposób można kształtować, wspomagać i rozszerzać właśnie doświadczeniami. Innymi słowy, starożytne przysłowie, że praktyka czyni mistrza, w tym przypadku mistrza intuicyjnego, jest jak najbardziej adekwatne. Być może w dydaktyce przekładu można studentom pomagać, uświadamiając im rolę intuicji w procesie decyzyjnym i w tłumaczeniu strategicznym przy rozwiązywaniu problemów [por. Mackenzie, 1998], zamiast ją odrzucać jako niewartościowe naukowo pojęcie.

Przekładoznawcze rozważania nad ulotnym zjawiskiem intuicji kończymy aforystycznym akcentem, cytując za Hübscher-Davidson: „Intuicja bywa mądra, lecz czasem również bywa niebezpieczna, szczególnie gdy doprowadza nas do „nadcucia” [= *overfeel*] i „niedomyślenia” [= *underthink*]” [Hammond, 2010: 374, w: Hübscher-Davidson, 2013: 218, tłum. M.P.].

Bibliografia

- Balas, R. (2001), „Intuicyjny styl poznawczy a rola metafor w twórczości”, *Przegląd Psychologiczny*, 44, s. 175-187.
Bassnett, S. (1980), *Translation studies*, Routledge, London.

- Crystal, D. (1992), *An encyclopedic dictionary of language and languages*, Blackwell, Oxford.
- Dąbmska-Prokop, U. (2012), *O tłumaczeniu źle i dobrze*, Wydawnictwo Sztuka i Wiedza, Kraków.
- Gentzler, E. (1993), *Contemporary translation theories*, Multilingual Matters, Clevedon.
- Hönig, H. (1990), „Holmes’ ‘mapping theory’ and the landscape of mental translation processes”, w: van Leuwan-Svart, Naaijkens, T. (eds.), *Translation studies. The state of the art. Proceedings of the First James S. Holmes Symposium on Translation Studies*, Rodopi, Amsterdam, s. 77-90.
- Hübscher-Davidson, S. (2013), „The role of intuition in the translation process. A case study”, *Translation and Interpreting Studies*, 8:2, s. 201-232, [online] <http://pagines.uab.cat/trec/content/Hübscher-Davidson-severine-2013-role-intuition-translation-process-case-study-special-issue> – 11.02.2015.
- Jääskeläinen, R. (1993), „Investigating translation strategies”, w: Tirkkonen-Condit, S., Laffling, J. (eds.), *Recent trends in empirical translation research. Studies in languages No 28*, University in Joensuu, s. 99-120.
- Kiraly, D. (1995), *Pathways to translation. Pedagogy and process*, Kent State University Press, Kent (Ohio).
- Kiraly, D. et al. (eds.) (2016), *Towards authentic experiential learning in translator education*, Mainz University Press, Göttingen.
- Krings, H.P. 1986, „Translation problems and translation strategies of advanced German learners of French”, w: House, J., Blum-Kulka, S. (eds.), *Interlingual and intercultural communication. Discourse and cognition in translation and second language acquisition studies*, Narr, Tübingen, s. 263-275.
- Kussmaul, P. (1995), *Training the translator*, John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia.
- Lärscher, W. (1991), *Translation performance, translation process, and translation strategies*, Gunter Narr Verlag, Tübingen.
- Mackenzie, R. (1998), „Creative problem-solving and translator training”, w: Beylard-Ozeroff, A., Kralova, J., Moser-Mercer, B. (eds.), *Translators’ strategies and creativity*, John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia, s. 201-207.
- Motycka, A. (2005), *Rozum i intuicja w nauce*, Enenteia, Warszawa.
- Polański, K. (red.) (1999), *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Ossolineum, Wrocław.
- Pym, A. (2003), „Redefining translation competence in an electronic age. In defence of a minimalist approach”, *Meta*, 48:4, s. 481-497, [online] <http://www.erudit.org/revue/meta/2003/v48/n4/008533ar.html> – 20.11.2015.

- Robinson, D. (1991), *The translator's turn*, John Hopkins University Press, Baltimore.
- Sinclair, M. (ed.) (2011), *Handbook of intuition research*, Edward Elgar, Cheltenham, UK, Northampton, MA, USA.
- Szreder, M. (2015), „Doświadczenie i intuicja w badaniach statystycznych”, *Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego*, 31, [online] http://www.wneiz.pl/nauka_wneiz/sip/sip31-2013/SiP-31-331.pdf – 13.04.2015.
- Tirkkonen-Condit, S. (1990), „Professional vs. non-professional translation. A think-aloud protocol study”, w: Halliday, M.A.K., Gibbons, J., Nicholas, H. (eds.), *Learning, keeping and using language. Selected papers from the Eighth World Congress of Applied Linguistics. Sydney 1987*, John Benjamins, Amsterdam–New York, s. 381-394.
- Wilss, W. (1996), *Knowledge and skills in translator behaviour*, John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia.

STRESZCZENIE

W dobie niezwykłego rozwoju „nieistniejącej” dziedziny przekładoznawstwa oraz stopniowej dehumanizacji tłumaczenia w jego wymiarze pragmatycznym przez szerokie stosowanie nowych technologii zwrócenie uwagi na tak kontrowersyjne naukowo, a jednak istotne pojęcie, jakim jest intuicja tłumacza, wydaje się zarówno karkołomne, jak i słuszne. Celem studium jest zmierzenie się z paradoksem i rozważenie tego pojęcia na tle kilku wybranych i poddanych analizie modeli badań przekładoznawczych, z objaśnieniem rozumienia tych ostatnich i ze szczególnym rozważeniem znanych modeli kompetencyjnych. Przeglądowe ukazanie ich rozwoju pozwala dostrzec, jakie miejsce zajmuje w nich intuicja będąca elementem kreacji w procesie tłumaczenia. Intuicja, wykraczając poza zasięg naszego rozumowego poznania, jest jednak empirycznie obserwowalna i w takim postrzeganiu pozwala na interesujące analizy procesu tłumaczenia i kompetencji tłumacza.

Słowa kluczowe: badania przekładoznawcze, intuicja, model, model kompetencyjny, przekładoznawstwo

SUMMARY

The translator's intuition in Translation Studies research

In the era of a tremendous growth of a ‘non-existing’ discipline of translation studies and a gradual de-humanisation of translation in its pragmatic aspect via an extensive use of new technologies, exploring a scholarly controversial, and

yet valid concept of “the translator’s intuition” is both risky and relevant. The aim of the study is to address the paradox and analyse the concept of intuition against a few selected TS research models, explicate the latter, and in particular, focus on the well-known competence models. An overview of their development demonstrates how intuition is an element of creation during the translation process. Going beyond reasonable cognition, it is empirically observable and in such a perspective it provides an interesting insight into the translation process and translator competence.

Key words: competence model, intuition, research model, Translation Studies (TS), Translation Studies research